

UNIVERSITETET I
NORDLAND

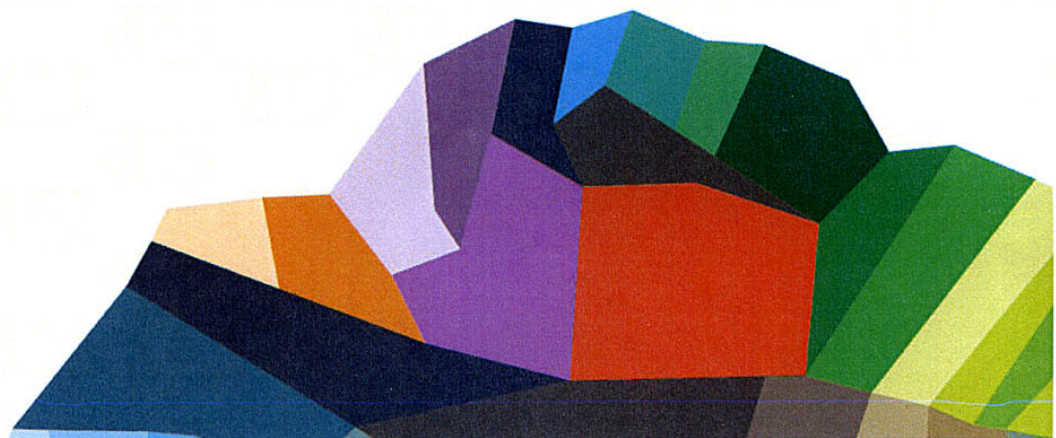
Teddy, allemands ven

En diskursanalytisk tilnærming på røyking

Kandidat.nr: 4

Kurskode: SO220S 000 Bacheloroppgave i sosiologi

Student nr: 292307

Innhold

1. Innledning.....	2
1.1. <i>Problemstilling.....</i>	<i>2</i>
1.2. <i>Framgangsmåte.....</i>	<i>2</i>
1.3. <i>Metode.....</i>	<i>3</i>
1.4. <i>Diskursanalyse.....</i>	<i>3</i>
2. Den positive røykediskursen før 1970.....	5
2.1. <i>Utbredelse i samfunnet.....</i>	<i>5</i>
2.2. <i>Tobakken presentert i media og vitenskap.....</i>	<i>7</i>
2.3. <i>Tolkning av diskursen.....</i>	<i>9</i>
3. Den negative røykediskursen	11
3.1. <i>Myndighetene mot tobakkskader.....</i>	<i>11</i>
3.2. <i>Informasjon til allmennheten igjennom media.....</i>	<i>13</i>
3.3. <i>Den observerte røykepraksis.....</i>	<i>14</i>
3.4. <i>Avsluttende ord.....</i>	<i>16</i>
Referanseliste.....	17

1. Innledning

Utgangspunktet for denne oppgaven ligger en antakelse at individets forståelse av fenomenet røyking er resultat av et maktforhold som krever nærmere forklaring. Individets forståelse av fenomenet røyking er sosialt forankret og forestillingene om røyking er formet gjennom prosesser som er preget av maktforhold. Dette beskrives i oppgaven som en *diskurs*. Mer om framgangsmåten for diskursanalysen blir forklart lengre ned under metodedelene av oppgaven, men i prinsippet styres individets forståelse av fenomener innenfor de språklige systemer kalt diskurser. I bakgrunnen for temaet røyking ligger det et foucauriansk inspirert perspektiv hvor samfunnssynet på røyking har endret seg radikalt over en historisk sett kort periode. Innenfor denne diskursendring eksisterer det en rekke forhold knytt til makt, kunnskap og praksis som bidrar til et sett av språklige fortolkningsrammer om røyking som aktøren tar seg bruk av. For Foucault virker makten særlig gjennom kunnskap, altså gjennom formingen av måten vi forstår fenomener på, det vi holder for sant og rett. Makt virker gjennom danningen av kunnskapssystemer som former våre praksiser, våre utsagn og vår fortolkning av verden. Disse kunnskapssystemene er det Foucault kaller diskurser. Ved å se hvilken kunnskap og språklig utsagn som preger røykediskursene gir det oss innsikt i hvordan individets forestilling om røyking bærer preg av et maktforhold.

1.1 Problemstilling:

Hvordan skiller dagens røykediskurs seg fra røykediskursen på 1950- og 1960-tallet?

1.2. Framgangsmåte:

I første omgang vil det bli klargjort hva som menes med diskurs begrepet og hvordan bruken av begrepet kan bli anvendt på området denne oppgaven skal ta for seg. Empirien som har blitt analysert vil bli framlagt på en slik måte at man skal kunne få et helhetlig bilde av hva som preger røykediskursen. Ved analyse av røykediskursene vil man se hvordan de to diskursene bærer preg av forskjellige fortolkningsrammer av røyking hos aktørene, dette sett i lys av tilgjengelig informasjon, reguleringer, praksis og selvforståelse.

1.3 Metode:

Ved bruk av kvalitativ tekstanalyse har fenomenet røyking blitt analysert og beskrevet innenfor rammene av diskurs begrepet. Her tenker man den vitenskaplig produserte kunnskap rundt tobakkens påvirkning på individet i negativ og positiv forstand, diverse meningsfulle utsagn i media som gjenspeiler samfunnets verdier og syn på røyking, og til sist lovverket rundt tobakken som regulerer aktørens frihet til bruk av tobakk. Alle nevnte faktorer er med på å forme diskursen som beskrives i denne oppgaven, og er dermed med på å forme individets forståelse og fortolkning av røyking. Rent praktisk har utgangspunktet for analysen vært å konstruere det som er røykediskursene, som deretter gir grunnlaget for hvilken informasjon aktører har tilgjengelig til å forstå og identifiserer røykefenomenet. Dette er gjort ved å lese vitenskaplige publikasjoner som omfatter røyking, se på media sin formidling av informasjon om røyking til allmennheten, myndighetene sin regulering av tobakkbruk igjennom lovverket og vedtekter, og ved å observere aktørens gjennomføring av røykepraksis. Statens institutt for rusmiddelforskning har særlig vært en viktig kilde for å konstruere den gamle røykediskursen, siden røyking blir definert som et rusmiddel var det mye informasjon å hente fra publiserte artikler på feltet. Røykediskursen består av informasjon som er lett tilgjengelig for allmennheten, særlig igjennom språk, observasjon, aviser og lovverket. Siden røyking har fått mye media oppmerksomhet de siste årene var det viktig å analysere materialet ved å se etter bestemte meningsfulle utsagn som passet inn i denne oppgaven. Formålet med oppgaven har vært å skape et helhetlig bilde av hva som preger røykediskursene, hvordan de skiller seg fra hverandre, og se hvordan kunnskap og makt har gjort seg gjeldende for aktøren sin forestilling om røyking innenfor de forskjellige røykediskursene. Dette har bidratt til å konstruere en røykediskurs som gjenspeiler hvilken mening røyking har for aktøren og hvordan diskursen bidrar til å forme aktørens oppfatning av fenomenet røyking.

1.4 Diskursanalyse:

Diskurs representerer et (for)tolkning-repertoar som mer eller mindre er tilgjengelig for aktøren. Diskurser er språklige systemer som former måten aktører oppfatter virkeligheten igjennom, og diskursanalysen innebærer å øke bevisstheten rundt hvordan diskursene former virkelighetsoppfatninger hos aktørene¹. Analysen utdyper trekk ved aktøren sin tilpassing til maktforhold som selvdisciplinering og usynlig maktutøvelse. Utgangspunktet ligger i at språket gir mening til erfaringene våre. Vår kunnskap, eller vår bevisste forståelse av den verden og de

¹ Johannessen, Tuft og Kristoffersen (2007).

fenomener som omgir oss, er knyttet til språket og dermed til et sosialt forankret betydningsunivers. At vår kunnskap om og forståelse av verden er sosialt forankret innebærer samtidig at det hele tiden påvirkes av sosiale krefter og maktforhold. Diskursen former vår virkelighetsforståelse og innenfor diskursen er det produksjon av kunnskap, reguleringer og utsagn som formidles til og igjennom aktøren som er med på å forme aktørens virkelighet. Analysen vil avdekke de regler som ligger innenfor det sosiale feltet hvor reguleringen av handling og samhandling befinner seg. Aktøren tar bruk av diskursene for å framstille seg selv og omverden. Dette skjer nødvendigvis ikke frivillig og bevisst. Dette er en måte hvor aktøren tar i bruk selvteknologier for å produsere seg selv som subjekt i relasjon til gjeldende representasjoner av fenomenet, noe Foucault kaller *subjektets selvteknologier* (Gunnar C. Aakvaag 2008). Innen diskursen vil det være bestemte representasjoner av røyking, en representasjon er måten fenomenet framstår for aktøren igjennom språk og begreper. Analysen vil være opptatt av hvordan språket og utsagn er knyttet til bestemte praksisformer og maktteknologier som aktøren blir utsatt for.

2. Den positive røyke diskursen før 1970

For å kunne beskrive omfanget av den tidligere røykediskursen skal den forklares i flere kategorier, dette vil gi oversikt over rammene aktører har å kunne fortolke fenomenet røyking igjennom. Her tas det forbehold om at enkelt-individet selvfølgelig kunne ha hatt en helt annen mening om fenomenet, men tar man utgangspunkt i diskursanalysens framgangsmåte blir det utbredelsen av røykere, informasjon som er tilgjengelig og produseres om røyking, og den statlig regulering av samfunnsmedlemmene som er grunnlaget for framstillingen. Her er det spesielt eksponeringen av den informasjonen som allmennheten utsettes for i samfunnet som er viktig. Slik som medier sin framstilling av røyking, den vitenskaplige produserte kunnskap, utbredelsen av røykere og statens regulering av røyking.

2.1 Utbredelse i samfunnet:

Ifølge statistisk sentralbyrå (2010) var det ca 53% av befolkningen som betraktet seg selv som dagligrøykere i 1973. Vi skal ta utgangspunkt i en litt tidligere tidsramme, rundt etterkrigstiden 1950 fram til 1975. Siden statistisk sentralbyrå ikke begynte å føre statistikk over røykere før i 1973 kan man anta at antallet røykere før denne tiden var betraktelig større². Dette støttes opp med at Karl Erik Lund (2007) refererer til en undersøkelse fra 1954 hvor det blir påvist at 74% av mannlige leger var røykere og at dette tilsvarte noe over gjennomsnittet for menn i alderen 16-74år som røkte på denne tiden. Det samme bekrefter Jostein Rise (2007) når han hevder at i tidsrommet 1950-60 tallet var røyking et så dominerende fenomen at 3/4 deler av den voksende befolkningen over 15år var dagligrøykere. Det gir oss en indikasjon at røyking var et klart utbredt fenomen i samfunnet på denne tiden. Et annet utsagt som bekrefter den sosiale utbredelsen røyking hadde i samfunnet på denne tiden kommer fra høyre-politiker og stortings-representant Edvard Hambro:

*"Vi (ikke-røykere) blir betraktet av folk flest som noen
sinker og noen merkelige folk, og de av oss som har røkt og
har holdt opp å røke, blir betraktet nærmest som avvikere."*

(Lund 2007, s. 10)

² Ifølge statistisk sentralbyrå (2010) kan man se en klar nedgang fra 73 og utover, noe som bidrar til at andelen røykere sannsynligvis har vært langt over 53% av befolkningen før de begynte å føre statistikk.

Det er tydelig at røyking var en trend som hadde fotfeste i samfunnet, noe som sannsynligvis gjorde at aktøren hadde en stor risiko for å bli utsatt for en eller annen form for røyking i hverdagen. Enten det var igjennom observasjon eller språk. Røyking var så utbredt at det skjedde innen så og si alle sosiale kontekster en kunne delta i. Her kunne eksponeringen komme fra alle kanter, spesielt var det de med æres-posisjoner i samfunnet, som leger og akademiker som var grupperingen med den høyeste andelen røykere innad (Lund 2007). På lik linje med de akademiske høytstående personene var det også kjendiser og myndighetspersoner som også framstilte røyken i henhold til de gjeldene språklige diskursene som dominerte på dette tidspunktet. Personer med stillinger i samfunnet som justisminister, forsvarsminister og sosialminister stod fram i røykereklamer og uttalte seg om den positive påvirkningen røyking hadde hatt for dem (Lund 2007). Utbredelsen av røyking gjaldt ikke kun de personer som «valgte»³ å røyke, men også omstendighetene de levde under. Her var det spesielt den manglende regulering for eksponering av røyken på de ikke-røykende aktørene som gjorde inntrykk. De som vokste opp i denne røykevennlige omgivelsen ble utsatt for et valg, enten begynne å røyke eller la være. Rise (2007, s. 54) sier at «*Halvvoksne gutter kunne begynne å røyke fordi de opplevde et sosialt press til å begynne, dvs. de gjorde det for å bli akseptert, anerkjent eller unngå å bli stemplet som avviker*». Dette kan forstås i sammenheng med at majoriteten av befolkningen som disse halvvoksne guttene hadde å se opp til stort sett bestod av røykere. Hvilken mening lå det egentlig i å være en røyker? som vi ser Edvard Hambro uttalte seg, kunne man nesten bli ansett som avviker dersom man ikke røykte. Samfunnet på denne tiden bar ikke kun preg av en majoritet av røykere, men også en dominerende positivitet knyttet til røyking. Det å røyke gav mening til aktøren igjennom observasjon av andre røykere som bekreftet tobakkens positive betydning. Et uregulert reklamemarked som ble mer og mer preget av tobakkreklamer på denne tiden bidro til at befolkningen i større grad fikk erfare eksistensen av tobakken, særlig i henhold til det positive identitetsskapende budskapet som reklamene besto av. Tobakkreklamene ble plassert så og si hvor som helst, det kunne være alt fra reklame skilt, middagsmenyer, termometre, speil og lightere bare for å ta noen eksempler (Lund 2007). Tobakkindustrien var en av de første til å begynne med det Lund (2007) hevder var såkalt «langvarig merkevarebygging»⁴, dette gikk ut på at det ble knytt slagord og tema opp mot hvert tobakkmerke som forble uforandret over lang tid. Dette

³ «Valgte» i denne sammenhengen kommer godt med for å poengtere at man nødvendigvis ikke tar frie valg når man enten velger å røyke, eller velger å ikke røyke. Makt kan være tvang til å forholde seg til det de andre gjør.

⁴ Eksempler er; Teddy «*alle mands ven*», og Blue master «*Cigaretten som vinner på sin naturlige friskhet*» (Lund 2007).

skulle bidra til at aktøren knyttet en identitet til tobakkmerket som ble liggende i ubevisstheden. Budskapet i tobakkreklamene ble direkte rettet mot det Lund (2007) konkluderer som en «helsegevinst» for forbrukeren. Reklamene inneholdt ord som *sval, frisk, ren og naturlig*. Og gjerne sammen med bilder av naturskjønne omgivelser og fjellandskap. Noe som skulle indikere at en naturlig frisk livsstil var knyttet til bruken av sigaretter. Det var ikke før i 1973 at tobakkloven som ble iverksatt inneholdt et totalforbud for tobakkreklamer.

2.2 Tobakken presentert i media og vitenskap:

Media sin framstilling av tobakk i årene rundt 1950-1975 var preget av den vitenskaplige kunnskapen som ble produsert innenfor feltet. Her var det særlig lagt vekt på helseaspektet rundt bruken av tobakk og mulige bivirkninger som individet kunne pådra seg ved bruk. Der var et dikotomt forhold i avisene, det gjaldt informasjonen som tobakkindustrien forsøkte å markedsføre, og det forskere og vitenskapen forsøkte å bekrefte eller motsi. Satt på spissen kunne man si at vitenskapen nesten hadde som formål å bekrefte eller avkrefte helseskader knyttet opp mot bruken av tobakk. På den ene siden fikk man igjennom reklamen informasjon som beskrev røyking som gunstig og befriende for individet. Men på den andre siden kom det fram i artikler hvordan leger og forskere avviste/ eller påviste helseskadelige bivirkninger som kunne knyttes opp mot røyking. Det var i første rekke lungekreft som var sammenhengen mellom røyking og helseskader. Publisering av artikler som støttet opp mot å bekrefte dette ble normalt publisert på «fagspråk», noe som bidro til at allmennheten ikke forstod språket, og det ble i tillegg publisert som faktainformasjon og ikke framhevet som en kampanje for å endre holdninger eller atferd hos befolkningen (Lund 2007). Noe som er viktig å merke seg er hvordan aktørene bruker informasjonen tilgjengelig om røyking for å identifisere seg selv. Det at forskere og leger framstilte bevis eller motbevis for helseskader knyttet til røyking hadde liten gjennomslag hos allmennheten i motsetning til tobakkindustriens budskap. Høsten 1957 stod Landsforeningen mot kreft fram med en undersøkelse av Oslo skolene som bidro til det som skulle bli en omfattende start på kampanjetiltak mot røyking i skolene. Arbeiderbladet publiserte denne overskriften som følger av kampanjen i 1957;

"Mange sigarett-røykere i folkeskolens 7. klasse. Resultatet av Landsforeningens undersøkelse viser at av guttene i 7. klasse er det bare 45% som aldri røyker."

(Rune Ottesen 2007 s. 85)

Videre rettet media mer fokus mot forbruksvaner som kunne knyttes opp mot de helseskadelige bivirkningene forbundet med røyking, slik som Aftenposten publiserte i en artikkel basert på en undersøkelse tatt av Norsk Gallup bare noen dager senere:

"Hver 11. sigaretttrøker røker mindre pga faren for lungekreften. Men antall sigaretttrøkere er økt siden 1954."

(Rune Ottesen 2007 s. 85)

Et av de første eksemplene på oppslag i norske medier som tok utgangspunktet i den vitenskaplige produserte kunnskapen på kreftfaren ved røyking var Aftenposten i 1950 ved tittelen «*Sigaretter og lungekreft*», med undertittel «*Professor Reidar Eker fraråder inhalering av tobakkrøyk*» (Ottesen 2007). Artikkelen baserte seg på legevitenskaplig forskning hvor det var påvist i rapporter at det fantes en sammenheng mellom røyking og lungekreft. Reidar Eker som på denne tiden var en av Norges fremste kreftforskere uttalte seg i media at lungekreft hadde overtatt plassen til mavekreft, og sammenhengen for dette var et økt forbruk av sigaretter. Og på bakgrunn av dette frarådet han folk til å røyke (Ottesen 2007). Denne tidsepoken skulle vise seg å være et viktig segment for vitenskaplig produsert kunnskap på dette feltet. Det var ikke før i 1962 at det som hadde vært produsert av tidligere forskning nådde lærebøker innen skolen. Fram til dette året var det ikke nevnt noen sammenheng mellom røyking og lungekreft, men det var allikevel antydning i samme bøker at langvarig bruk av tobakk kunne føre til skader på kroppen (Sidsel Graf-Iversen 2007). Selv om kunnskapen om helseskadene nådde fram i samfunnet, betydde det ikke at den fikk gjennomslag hos befolkningen. For å gå litt tilbake til Landsforeningen mot kreft sin undersøkelse av røykevaner hos skolebarn som nevnt tidligere. Her kom det fram at folk egentlig stilte seg tvilende til realiteten av helseskader ved røyking, men at folk bekreftet at de hadde hørt at røyking kunne føre til helseskader. Langvarig bruk av sigarettøyking var nok den største trusselen for lungekreft, og ikke moderat eller lite bruk av tobakk. Tidsskrift mot kreft i 1953 gav dette svaret på et spørsmål:

«Kan man få kreft av å røke?»

«Man kan ikke si med sikkerhet om det er noen forbindelse mellom røyking og munn- eller lungekreft.. Men for å være på den sikre siden bør en person, hvis han røker, bruke tobakken med måtehold.»

(Graf-Iversen 2007 s.136)

Den vitenskaplige informasjonen som nådde befolkningen på denne tiden var veldig splittet i avgjørelsen om hvor farlig sigarett-røyking egentlig var. Aktører som mottok denne informasjonen hadde ingen konkrete svar for faren ved bruk av tobakk.

2.3 Tolkning av diskursen:

Det å være røyker i perioden 1950-75 ble ansett som en dominerende atferd hos befolkningen. Et samfunn som bar preg av positive holdninger for bruken av tobakk og et uregulert røykemiljø bidro til framveksten av det vi kan kalle en positiv og optimistisk preget røykediskurs. Når vi tenker et positivt røykemiljø må det ses i sammenheng med at holdningene for bruken av tobakk var ansett å være optimistiske, det vil si at aktøren hadde mere tro på de gode sidene ved røyking enn de negative sidene. Samtidig kunne det å være ikke-røyker bli ansett som en avvikende atferd i henhold til de gjeldene normer på denne tiden. Presset for å ta del i samfunnets dominerende kultur bidro nok til at flere valgte å begynne å røyke enn å forbli en avvikende ikke-røyker.

Tobakkindustrien hadde et fritt og uregulert marked i samfunnet, her kunne de framstille seg selv for aktørene på hvilken som helst måte. Det var særlig et identitetsskapende arbeid de gjorde med å markedeføre seg til aktørene ved å knytte røyking opp mot helsegivende livsstiler. Det var ikke et utvant syn for aktører å se sine forbilder framstilt i både media og offentlige sammenhenger med røyken i munnviken. Flere offentlige personer og kjendiser støttet også tobakkindustriens budskap om hvor positiv effekt røyken hadde hatt på deres egen livsstil. Den helseskadelige siden av tobakksbruk begynte sakte å komme fram i lyset i denne perioden. Selv om den medisinske disiplinen forsøkte å finne en sammenheng mellom helseskader og røyking, var dette ansett som en vanskelig prosess. At det fantes sammenhenger mellom røyking og helseskader ble etterhvert påvist av flere leger og forskere, men likeså også avvist av like mange andre forskere og leger.

Gjennomslaget i samfunnet for den påviste helsefaren som røyken kunne ha på individet ble enda vanskeligere sak. Med stor sprik i den vitenskaplige kunnskapen, hvor noen påviste og andre avviste farer, var det aktøren som ble sittende igjen uvitende om hva som faktisk var sann og ikke-sann kunnskap. Hvordan skulle aktører kunne forholde seg til at røyking var et helseskadelig fenomen når det de så rundt seg var et dominerende antall av befolkningen som røykte og tobakksreklamer med budskap om en frisk livsstil dersom man røyker. Med framveksten av en statlige regulering skulle det bli et viktig segment i aktørens fortolkning av røyking, ved å innføre tobakkreklameforbud og aldersgrense på kjøp av tobakk, skulle aktører vernes mot det som senere skulle bli betraktet som en livsfare for helsen til individet.

Men hvordan er framstillingen av dette materialet relevant for konstruksjonen av det vi kaller en røykediskurs? Her har det blitt forsøkt å gi innblikk i det som var aktørers ramme for fortolkning av selve fenomenet røyking. Vi kan se at det var en aksept for røykere, og ved å ta del i dette sosiale fenomenet gav det enkeltindividet tilhørighet til en dominerende gruppe i befolkningen. Når aktøren oppnådde aksept av fellesskapet på bakgrunn av å være en røyker, formes også aktørens holdninger forbundet til røyking. Selv om det sosiale presset for å føle tilhørighet og det å ta del i omverden rundt seg er et viktig element for formingen av aktørens forståelse av virkeligheten. Så er også selve omverden rundt aktøren med å påvirke. Vi ser at informasjonen som er tilgjengelig for aktøren igjennom språk og symboler fantes i et stort omfang, først og fremst var det den enkle informasjonen som daglig var tilgjengelig som kanskje påvirket mest. Det var særlig reklamens makt over informasjon som formet individets forståelse av røyking. De frie tøylene som tobakkindustrien hadde til å fremstille seg selv på best mulig måte i samfunnet, gav preg av den gode siden ved røyken. Ved å gjøre tobakk om til et symbol for velvære og et nødvendighetsgode, var det ikke tvil om hvordan bruken av tobakk skulle tolkes. Likeså var reklamens omfang i samfunnet uregulert, noe som førte til at aktøren i stor grad ble eksponert for tobakksreklamer. Når framveksten av helseskader forbundet med røyking ble agenda for vitenskapen, var det allerede konstruert en annen ramme for fortolkning hos befolkningen. De så røyking som forbundet med andre effekter enn det vitenskapen forsøkte å få igjennom. De vitenskaplige disiplinene klarte ikke på denne tiden å formidle sitt negative budskap om helseskader på lik linje med det positive budskapet som tobakkindustrien allerede hadde gitt. Dette bidro til at aktøren ikke kunne forholde seg til de skadelige effektene av røyken mer enn de positive effektene som han allerede visste fra før. Myndighetenes syn på bruken av tobakk gav også klare indikasjoner til aktøren sin ramme for fortolkning. Myndighetene måtte forholde seg til vitenskapen sin kunnskap på feltet, og med stor uenighet der kunne ikke myndighetene iverksette tiltak som kunne endre atferden i befolkningen⁵. Uten en regulerende påvirkning av myndighetene igjennom lovverket var aktøren fri til både bruk og kjøp av tobakk. Samtidig hadde aktøren tiltro til at hvis myndighetene hadde kunnskap at røyking var en fare for samfunnet, så ville myndighetene iverksatt tiltak for å forhindre bruken av tobakk. Noe som ikke skjedde på denne tiden, men som senere skulle bety mye for konstruksjonen av den moderne røykediskursen og det nye synet på røyking.

⁵ Ses i sammenheng med begrepet «*biomakt*» til Foucault.

3. Den negative røykediskursen

I det norske samfunn i år 2011 er det knapt 20% av befolkningen som er dagligrøykere (SSB 2010). Det er høyst usannsynlig at en så stor andel av befolkningen som over lengre tid har vært preget av en dominerende røykekultur, har valgt uten påvirkning å endre sin adferd fra å være røyker til ikke-røyker. Som vi har vært inne på i framstillingen av den tidligere røykediskursen, er det fortolkningsrammene som aktøren forholder seg innenfor som har endret seg betraktelig. Det som før var betraktet som meningsfulle utsagn har nå gått over til å bli forbundet med uvitenhet og avvik i henhold til den gjeldende diskursen. Man ser ikke lengre på røyking som et positivt segment i aktørens hverdag, men derimot en forpesting av kroppen og samfunnet. Dette må ses i sammenheng med en ny vitenskaplig produsert kunnskap om helseskader, videre formidlingen av dette budskapet til aktøren, og framveksten av en statlig regulering som forsøker å avgrense aktørens eksponering for tobakken. Her skal det gjøres rede for hvilken informasjon og regulering samfunnet er preget av, og deretter ta for oss et eksempel på en av makt-teknologiene som er med å produsere en ny mening til fenomenet røyking for aktørene. I samsvar med kunnskap og makt skjer det endringer i aktørens fortolkningsramme som gir ny mening til å være en røyker, dette skjer igjennom en *røykepraksis* som avspeiler aktørens egen og omverdens forståelse av røyking.

3.1 Myndighetene mot tobakkskader:

Myndighetene begynte å gjøre tiltak mot røykeatferden fra 1973 med å innføre reklameforbudet for å hindre eksponeringen av tobakk. Med framveksten av den nye kunnskapen om røyking, da særlig erkjennelsen av den helseskadelige effekten av tobakk, begynte lovverket å utforme seg for å redusere røykeatferden i samfunnet. *Tobakkskadeloven* som også går under navnet *røykeloven* har som formål å begrense de helseskader som bruk av tobakksvarer medfører⁶. Dette innebærer mer enn et vern kun mot helseskadene av tobakkbruken, men også som et vern for å forhindre uønsket atferd. Noen av paragrafene i røykeloven som nettopp forsøker å styre aktøren vekk fra denne uønskete røykeatferden er disse reguleringene:

§ 5. Forbud mot synlig oppstilling av tobakksvarer og røykeutstyr

Synlig oppstilling av tobakksvarer og røykeutstyr på utsalgssteder er forbudt. Tilsvarende gjelder for imitasjoner av slike varer og for automatkort som gir kunden adgang til å hente ut tobakksvarer eller røykeutstyr fra automat.

⁶ § 1 i LOV 1973-03-09 nr 14: Lov om vern mot tobakkskader.

§ 6. Forbud mot gratis utdeling av tobakksvarer

Enhver form for gratis utdeling av tobakksvarer til forbruker fra en fysisk eller juridisk person som driver næringsvirksomhet, er forbudt.

§ 7. Forbud mot omsetning med rabatt

Det er forbudt å gi spesiell rabatt ved salg av tobakksvarer til forbruker.

§ 8. Forbud mot salg av tobakksvarer fra selvbetjent automat

Salg av tobakksvarer fra selvbetjent automat er forbudt. Forbudet omfatter ikke løsninger der kunden henter ut tobakksvarer fra automat med forhåndsbetalt automatkort.

§ 11. Aldersgrenser

Det er forbudt å selge eller overlate tobakksvarer eller imitasjoner som kan oppfordre til bruk av slike varer, til personer under 18 år. Er det tvil om kjøperens alder, kan salg bare finne sted dersom kjøperen dokumenterer å ha fylt 18 år.

Her ser vi særlig at lovverket forsøker å hindre aktørens tilgang til tobakksvarer. Igjennom strenge reguleringer blir det vanskeligere for aktøren å få adgang til røyketilværelsen. I §5 ser vi forbudet mot synlige tobakksprodukter er spesielt rettet mot å forhindre reklameeffekten tobakk og tobakkutstyr har på aktøren for kjøp av tobakksprodukter. Vi kan si at tobakkskadeloven er inndelt i 3 kategorier som er med å regulerer aktørens tilgang, mulighet for bruk og forståelse av røyking. Den ene kategorien som vi ser her, er nettopp tilgangen til tobakk. Den forhindrer aktøren tilgang til tobakkprodukter igjennom høy aldersgrense for kjøp. Tobakken er i senere tid blitt skjult i butikken for å forhindre fristelser til kjøp. Salg av tobakk er også strengt prisregulert med høye avgifter uten mulighet for rabatter eller prøveeksempler. Den 2. kategorien er muligheten aktøren har for selve bruken av tobakk. Myndighetene innfører stadig nye tiltak som forhindrer aktøren til fri utfoldelse av tobakksbruk. Særlig med å regulere røyke atferdsmønsteret til aktøren ved å forby røyking på bestemte geografiske områder i samfunnet. Denne reguleringen setter ikke bare hindre for utbredelsen av røyking, men også eksponeringen av røyken for ikke-røykere.

§ 12. Røykeforbud i lokaler og transportmidler

I lokaler og transportmidler hvor allmennheten har adgang skal lufta være røykfri. Det samme gjelder i møterom, arbeidslokaler og institusjoner hvor to eller flere personer er samlet. Dette gjelder ikke i beboelsesrom i institusjoner, men institusjonen plikter å gi dem som ønsker det, tilbud om røykfrie rom.

Som følger av dette ser man en økning i områder med forbud mot røyking. Innganger og områder rundt offentlig bygg hvor allmennheten har tilgang er blitt til røykfrie soner. Noe som resulterer i at røykere må trekke seg ut av disse bestemte områdene for å kunne ta seg en røyk. I de siste årene har det på kommunalt nivå blitt vedtatt flere reguleringer av aktørens røykeatferd til å omfatte forbud mot røyking i arbeidstiden. Bodø kommune innførte 1. januar 2010 en tobakksfri-arbeidstid som gjelder alle 3000 ansatte i kommunen (Trude Landstad 2008). Dette var et totalforbud for all røyking innenfor rammene av arbeidstiden i kommunen, noe som ved brudd kunne resultere i å miste jobben. Samme vedtak er innført i flere kommuner rundt om i landet. Det å styre aktørens handlingsfrihet for å holde røyken og røykere vekke fra allmennheten kan spesielt ses i USAs nye innføring av totalforbud mot røyking i New Yorks 1.700 offentlige parker (Dagens Næringsliv 2011). Den 3. og siste kategorien er direkte rettet mot aktørens forståelse av bruken av tobakk.

§ 9. Krav til merking av tobakksvarer

Det er forbudt å føre inn i Norge, selge eller utdele tobakksvarer som ikke er merket med advarsel som peker på farene for helseskade ved bruk av slike. Tilsvarende skal sigarettpakker være merket med en innholdsdeklarasjon.

Aktøren skal ha tilgang til informasjon som bidrar til å øke kunnskapene om helseskadene ved tobakksbruk. Advarslene er direkte knyttet mot farene røyking medfører, og i det siste året er det blitt innført bilder på røykpakken som sammen med tekst skal bidra å øke budskapet ytterligere⁷. Her brukes det symboler som retter bruken av tobakk opp mot spesielle omstendigheter, som «røyking fører til død» og «røyking bidrar til å drepe». Eksempler på dette er; «Røyking nedsetter levealderen», også er det illustrert med bilde av et lik. «Vern barn mot tobakksrøyk, ikke la dem puste inn din røyk», med bilde av et sykt barn. Dette gir aktøren en informasjons ramme som bidrar til å endre forståelse og mening av røyking.

3.2 Informasjonen til allmennheten igjennom media:

I den gamle røykediskursen hadde media en viktig rolle for å formidle den gitte kunnskapen om røyking til aktøren, særlig igjennom reklamer. I den moderne røykediskursen er media sin rolle kanskje mer viktig, spesielt siden teknologien for å formidle informasjon til allmennheten har blitt betraktelig bedre i det moderne samfunn med tilgang til internett. Hvis vi ser på informasjon som

⁷ De nye advarslene kan ses på link til helsedirektoratet i referanselisten.

blir formidlet igjennom media til aktøren, kan vi få en oversikt over hvilken tilgjengelig informasjon aktøren har å forholde seg til av produsert kunnskap om røyking.

Små doser sigarettøyk kan gjøre deg alvorlig syk

Ikke engang festrøykere er trygge. Selv små doser sigarettøyk kan medføre lungekreft og KOLS, viser ny forskning.

(Verdens gang, 2010)

Passiv røyking tar 600.000 liv hvert år

Hvert år dør anslagsvis 600.000 mennesker som følge av passiv røyking, ifølge Verdens helseorganisasjon (WHO).

(Verdens gang, 2010)

Røyking skaper overdødelighet blant menn

Røyking er en hovedårsak til at menn i gjennomsnitt dør tidligere enn kvinner.

Tobakksskader er grunnen til opp til 60 prosent av forskjellen i levealder, viser ny forskning.

(Verdens gang, 2011)

Dette er bare noen av overskriftene som illustrerer den nye måten røyking blir framstilt på. Media er preget av slike overskrifter hvor fokuset er rettet inn mot de helseskadelige bivirkningene røyking har på aktøren. Men budskapet ligger der, røyking skal forbindes med helsefare og dette bærer den nye røykediskursen mye preg av. Etter å ha analysert en mengde avisartikler om røyking ble metningspunktet for informasjon rask nådd og en større framstilling av slike artikler ville tatt unødvendig plass i denne oppgaven. Videre var det ingen av de analyserte artiklene som inneholdt et annet syn på røyking enn det som er framstilt her.

3.3 Den observerte røykepraksis:

Innenfor diskurser hevder Johannessen (2007) at en rekke sosiale ordninger har en tendens til å stivne i vår bevissthet og at vi dermed betrakter dem som gitte og uforanderlige. Disse sosiale ordningene kan betraktes som beskrevet over, røykeloven, utførelsen av røykepraksis, menings aspektet ved røyking. Røyking er ikke lengre synonymt med velstand og helsegevinst, men derimot det motsatte. Vi betrakter røyking innenfor den moderne røykediskursen som noe farlig,

helseskadelig og uønsket. Igjennom røykepraksisen som aktører utfører, skjer det en selv-disiplinering hvor aktøren i henhold til gjeldende diskurs utfører en rekke «bevisste/ubevisste» handlinger, som gjenspeiler sin egen og andres forståelse av røyking. Et observert eksempel på dette er når røykere trekker seg vekk og tar avstand fra ikke-røykere for å ta seg en røyk. Dette er en bestemt *røykepraksis* som gir mening til fenomenet røyking både for ikke-røykere og røykere. Innenfor denne bestemte røykepraksisen tar røykeren avstand fra ikke-røykende aktører og områder hvor røyking ikke har tilhørighet. Med denne gjennomførelsen erkjenner røykeren at det han selv driver med er uønsket av ikke-røykere og bør dermed gjøres i fravær av andre som ikke er røykere. Det kan være en rekke grunner for dette, eksempelvis kan røyklukt være svært uønsket siden den er sterk, varig og gir klare indikasjoner på tilknytning til det å være røyker. Samtidig kan faren ved passiv-røyking slik som media framstilte det ovenfor ha en rolle der røykere ikke ønsker å utsette andre for samme fare han utsetter seg selv for. Ved å gjennomføre denne praksisen forsterker ikke bare røykeren sin egen forestilling om røyking, men objektiverer seg slik at også ikke-røykeren observerer det samme. Et av en rekke tiltak for å opprettholde luften for allmennheten røykfri kan man observere ved flyplassen i Bodø. Her er det satt opp en liten «røykebu» som skal bidra å holde inngangspartiet til flyplassen røykfritt. Denne røykebua er plassert et stykke utenfor inngangspartiet og består av glassvegger og tak. Ved inngangspartiet er det flere røyking forbudt skilt som henviser røykere til røykebua. Denne røykebua får en dobbelfunksjon for røykepraksisen, ikke bare bidrar den til at røykere trekker seg vekk ifra allmennheten, men den gir også alle forbigående innsyn til røyketilværelsen. Med en felles forestilling om at røyking er galt og uønsket, kan man nesten tenke seg at røykebua blir en moderne gapestokk som negativt og stigmatiserende framstiller de som utfører usømmelig adferd for offentligheten. Ved å stigmatisere reduserer andre sin egen oppfatning av personen til en som er mindreverdige enn en selv på bakgrunn av en diskrediterende attributt (Olav Korsnes 2008). Selv om aktøren reproducerer en slik oppfatning av røyking igjennom denne røykepraksisen, betyr det ikke at aktøren gjør dette bevisst. Det ble observert at røykere stort sett valgte å forholde seg til forbudt-skiltene og dermed ta bruk av røykebua. Men det var allikevel mange som valgte å overse skiltene og dermed ikke bruke røykebua. Selv om dette medfører at mange ikke-røykere kan bli eksponert for passiv-røyking, betyr det ikke at røykeren bevisst ønsker å utsette røykerne for dette. Men derimot at røykeren er bevist over at bruken av røykebua kan medføre en stigmatiserende effekt og ønsker dermed ikke å framstille seg selv i negativt lys ved å bli observert innenfor røykebua. Som vi ser er røykepraksisen en form for selv-disiplinering i henhold til de diskursive forhold som eksisterer. At utførelsen av denne praksisen innebærer at

røykere trekker seg vekk fra ikke-røykere bidrar til å produsere røyking og røykere som noe uønsket i samfunnet, noe som må skje «der borte» og ikke «her i allmennheten». Dette forsterker de gjeldende representasjonene av røyking innenfor røykediskursen.

3.4 Avsluttende ord:

Som vi ser i både den positive og negative røykediskursen er røyking et fenomen som har fått stor oppmerksomhet i samfunnet. Fra tidlig 1950-tallet hvor det var et allmenn akseptert fenomen fram til 2011 hvor det er en forpesting av samfunnet og individet. Igjennom produksjon av kunnskap og makt er meningen som en gang lå i å røyke endret seg hos aktøren. Fremveksten av vitenskaplig produsert kunnskap er ikke nok til å si at røykediskursen har endret seg. Som vi så innenfor den positive røykediskursen var ikke informasjonen fra forskere og leger nok til å endre synet på røyking i samfunnet, men derimot var det flere elementer som bidro til å endre meningen og forståelsen av røyking hos aktøren. Røyking som den gang ble utført i de aller fleste sosiale sammenhenger er blitt regulert til å kun bli utført under kontrollerte omstendigheter. Slik som i røykebua, hvor røykeren må trekke vekk ifra den ikke-røykende allmennheten for å røyke. Dette henger både sammen med den tilgjengelige informasjonen (kunnskap) om røyking og reguleringer (makt) som beskytter enkeltindividet mot farene ved røyking. Som vi har sett bidrar utførelsen av røykeritualet til å bekrefte den mening som er tillagt røyking, nettopp at det er skadelig for aktøren og omverden, og dermed er det en uønsket adferd. Som vi ser innenfor den positive røykediskursen er det en helt annen røykepraksis som blir utført, som dermed gir en annen mening til det å være røyker. Det at røyking blant annet var forbundet med helsegevinst og velferd gjorde at røyking var en akseptert adferd. Det gav mening til aktøren å røyke, på bakgrunn av den tilgjengelige informasjonen som fantes for bruk av tobakk. Til slutt skal det sies at selv om vi betrakter enkelte sosiale ordninger og sosiale fenomener som gitte og uforanderlige forankringer i hverdagen vår, er det diskursanalysens kritiske potensial å vise at det ikke er tilfellet og at vår refleksjon ofte er fange av de språklige systemer vi betrakter fenomener igjennom.

Referanseliste:

Aakvaag, Gunnar C (2008): *Moderne sosiologisk teori*. Abstrakt forlag AS, 2008

Andersen, Steinar Qvenild og Glomnes, Lars M (2010): *Små doser sigarettøyk kan gjøre deg alvorlig syk*. Verdens gang 20.08.10. <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10044521>

Dagens Næringsliv (2011): *Forbyr røyking i New Yorks 1.700 parker*. Dagens næringsliv 03.02.2011.
<http://www.dn.no/forsiden/utenriks/article2073973.ece>

Graf-Iversen, Sidsel (2007): *Når nådde kunnskapen om tobakk og alvorlige helseskade fram til folk flest?*. SIRUS SKRIFTER NR 2/2007

Helsedirektoratet: *Advarsler på røykpakker*. http://www.helsedirektoratet.no/vp/multimedia/archive/00232/Oversikt_over_bilde_232499a.pdf

Johannessen, Asbjørn. Tufte, Per Arne. og Kristoffersen, Line (2007): *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. 3 utgave, 5. opplag, 2007

Korsnes, Olav (2008): *Sosiologisk leksikon*. 2. utgave, Universitetsforlaget 2008.

Landstad, Trude. (2008): *Vil forby snus og røyk*. Avisa Nordland 19.11.2008. <http://www.an.no/nyheter/article3934141.ece>

Lund, Karl Erik (2007): *Grunnlaget for allmennhetens oppfatning om risiko ved sigarettøyking i 1950- og – 60 årene i Norge*. SIRUS SKRIFTER NR 2/2007

LOV 1973-03-09 nr 14: Lov om vern mot tobakksskader (<http://lovdata.no/all/hl-19730309-014.html>)

Ottesen, Rune (2007): *Dekning av temaet "tobakk og helse" i aviser og ukeblader 1948-69*. SIRUS SKRIFTER NR 2/2007

Rise, Jostein (2007): *Grunnlaget for allmennhetens kunnskap om sammenhengen mellom røyking og lungekreft på 1950-tallet: en sosialpsykologisk analyse*. SIRUS SKRIFTER NR 2/2007

Statistisk sentral byrå (2010): <http://www.ssb.no/emner/03/01/royk/index.html>

Verdens gang (2010): *Passiv røyking tar 600.000 liv hvert år*. Verdens gang 26.11.10. <http://www.vg.no/helse/artikkel.php?artid=10011934>

Verdens gang (2011): *Røyking skaper overdødelighet blant menn*. Verdens gang 18.01.11. <http://www.vg.no/helse/artikkel.php?artid=10021380>